

І.В. Свида

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

В статті розглянуто процес формування інституційних засад концепції сталого розвитку. Обґрунтовано необхідність дотримання засадничих принципів концепції сталості при формуванні та реалізації стратегій соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, Саміт Землі, Порядок денний на XXI століття, стратегія соціально-економічного розвитку.

Постановка проблеми. У XXI ст. економічно розвинені країни, завдяки революційним відкриттям в галузі науково-технічного прогресу, здійснили технологічний прорив у багатьох галузях господарства, що створило нові можливості для соціально-економічного розвитку людства. Однак за технологічний прогрес людство розплачується забрудненим довкіллям та руйнуванням природних умов середовища проживання, знищенням біорізноманіття катастрофічним зменшенням природних багатств на тлі збільшення кількості населення та, як наслідок, споживанням ресурсів. Означені проблеми зумовили необхідність формування нової суспільної парадигми господарювання, що знайшло втілення у концепції сталого розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасна концепція сталого розвитку охоплює широкий спектр природничих та соціально-економічних проблем, розв'язання яких лежить на стику різних новітніх наукових дисциплін. Засадничі принципи концепції сталого розвитку були обґрунтовані ще в минулих століттях у працях таких видатних українських вчених як: В.Вернадський, М.Волобуєв, А.Подолінський. Впродовж XX ст. до дослідження проблематики сталого розвитку звертались у своїх працях такі відомі західні вчені, як

Д.Кемберленд, Г.Дейлі, Р.Гейнберг, К.Гофман, О.Дрейєр, А.Лейзеровіч, Р.Кейтс, Т.Перріс, Д.Хулс. Значна увага приділяється вивченню проблеми й у працях вітчизняних науковців, зокрема таких як: С.Харчіков, Б.Данилишин, В.Кравців, А.Кондрашихін, З.Герасимчук, С.Дорогунцов, В.Загорський, В.Трегобчук, Н.Супрун, Д.Стеченко, І.Школа, О.Шаблій, М.Баранський, М.Хвесик та інші. Проте, враховуючи збільшення кола екологічних проблем у контексті соціально-економічного розвитку суспільства, існує об'єктивна необхідність більш глибокого науково-теоретичного дослідження сучасних підходів до концепції сталості як передумови формування та впровадження економічної стратегії розвитку.

Метою статті є дослідження процесу еволюції інституційних засад концепції сталого розвитку в сучасних умовах глобальних перетворень.

Основні результати дослідження. На сучасному етапі розвитку виникає багато різноманітних викликів, які можуть поставити під загрозу майбутнє людства, серед них: ймовірність виникнення екологічних лих техногенного та природного характеру на окремих територіях, що, в підсумку, може призвести до глобальної планетарної екологічної катастрофи; загострення суперечностей між економічно розвиненими країнами та країнами, що розвиваються (найбільше проявляється в напрямку використання природних ресурсів); посилення ідеологічного протистояння між представниками різних етнічних груп (зокрема, в межах моделі «схід-захід»); недосконалість світової фінансової системи; зростання рівня споживчих запитів та обмеження ресурсного потенціалу їхнього забезпечення.

Означені проблеми спричинили усвідомлення світовою спільнотою необхідності розроблення нової моделі подальшого світового економічного розвитку, яка б враховувала інтереси соціально-економічного зростання та збереження довкілля, що знайшло своє відображення у концепції сталого розвитку.

Вперше ідеї сталого розвитку отримали визнання на міжнародному рівні у 1972 р., коли в декларації першої конференції ООН з навколишнього середовища було зазначено зв'язок економічного і соціального розвитку з проблемами на-

вколишнього середовища та у 1987 р. у звіті Всесвітньої комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку.

Важливим кроком для розвитку концепції став «Порядок денний на XXI століття» (United Nations Conference on Environment and Development) [7], прийнятий у 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Саміт Землі). У цьому документі декларується перехід до сталого розвитку, який визнається новою стратегією розвитку суспільства на XXI ст., а навколишнє середовище і соціально-економічний розвиток розглядаються як взаємообумовлені та взаємозалежні сфери. Тому головним завданням є гармонізація процесів соціально-економічного життя у відповідність до постулатів сталого розвитку на тривалий період (наступні сто років). Дана програма ставить за мету досягти у глобальному масштабі двох цілей: високої якості доквілля та стабільної економіки для всіх країн та народів світу. На базових принципах декларації, прийнятої у Ріо-де-Жанейро, повинні ґрунтуватися майбутні політичні рішення.

Подальше оформлення принципів сталого розвитку відбувалося на чергових міжнародних самітах, а саме: 2002 р. – Всесвітній саміт з питань сталого розвитку в Йоганнесбурзі; 2010 р. – саміт ООН з питань Цілей розвитку тисячоліття; 2012 р. – Всесвітній екологічний форум (Саміт Землі Ріо+20) в Ріо-де-Жанейро.

У науковому обґрунтуванні засад теорії сталого розвитку одним із перших трактувань відповідного терміну стало положення, сформульоване Г.Дейлі, який визначив сталий розвиток як гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес всієї земної цивілізації, груп країн (регіонів, субрегіонів), а також окремо взятих країн нашої планети за науково обґрунтованими планами (методами системного підходу), коли в процесі неухильного інноваційного інтенсивного (а не екстенсивного) економічного розвитку країн одночасно позитивно вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації експлуатації, бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення, у тому числі за етнічними, расовими чи статевими ознаками [5]. Всі подальші визначення терміну «сталий розвиток» практично не

виходять за межі трактування, даного Г.Дейлі, але доповнюються у відповідності до вимог часу.

На даний час в науковій літературі існує значна кількість підходів та тлумачень поняття сталого розвитку. Наприклад, Інститут світових ресурсів визначає сталий розвиток як розвиток, при якому природні ресурси, людство і фінанси управляються і використовуються таким чином, щоб збільшити багатство і благоустрій людей без погіршення умов їх життєдіяльності у майбутньому. Світовий банк під сталим розвитком розуміє управління сукупним капіталом суспільства в інтересах збереження і збільшення людських можливостей.

Отже, на відміну від парадигми економічного зростання, що на перше місце висуває розвиток економіки за екстенсивним типом, при якому інтереси охорони та збереження природного середовища ігноруються, парадигма сталого розвитку містить вимоги щодо охорони довкілля, забезпечення соціальної справедливості, можливості задоволення потреб сучасних поколінь без загрози для майбутніх поколінь задовольняти власні потреби. Як зазначає Н.Супрун, «в широкому сенсі термін «сталий розвиток» означає збалансований, самодостатній розвиток, що покращує якість життя і підтримує ефективне відтворення навколишнього середовища» [10, с. 61]. В.Шевчук уточнює дане поняття як «гармонійний процес, який забезпечує збалансоване економічне сходження, збереження природно-ресурсного потенціалу, гарантує біосферний простір та екологічну безпеку з метою задоволення життєво необхідних потреб людей і суспільства в цілому» [11, с. 6].

Загальноприйнятим критерієм сталого розвитку є стійкість (сталість). Стійкість – це здатність довго зберігати досягнуту рівновагу і виявляти свої властивості, не піддаватися руйнуванню, витримувати зовнішній вплив, протидіяти чомусь. Головною умовою сталого розвитку є досягнення та збереження економічної рівноваги, тобто такої синхронізації процесів, що врівноважує споживання і відновлення, розподіл і інтеграцію. Так, Л.Масловська під сталим розвитком розуміє «динамічну і зрівноважену суспільно-природну взаємодію (виробничу, соціальну, екологічну тощо), яка забезпечує економічний прогрес, екологічний і соціальний добробут та безпеку

на основі досконалої системи територіального управління і економічних методів природокористування» [8, с. 6].

Цікавий підхід пропонує В.Коптюг, який зазначає, що «концепція сталого розвитку передбачає досягнення розумної збалансованості соціально-економічного розвитку людства і збереження навколишнього середовища, а також різке скорочення економічного диспаритету між розвиненими країнами і тими, що розвиваються шляхом як технологічного прогресу, так і раціоналізації споживання» [6, с. 4–5.]. Нам найближчий підхід до систематизації поняття сталого розвитку, який визначила З.Герасимчук: «сталий розвиток – це процес забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах, протягом необхідного проміжку часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та підвищення якості життя сучасних і наступних поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища» [2, с. 16].

Таким чином, як стверджує Н.Супрун, узагальнено сталий розвиток можна розглядати як «гармонійний, збалансований, безконфліктний прогрес всієї цивілізації, в ході якого одночасно оптимально вирішується комплекс питань щодо збереження довкілля, ліквідації бідності та дискримінації як кожної окремо взятої людини, так і цілих народів чи груп населення» [9, с. 165].

Всі наведені визначення є актуальними, однак ми будемо відштовхуватися від того, що парадигма сталого розвитку повинна доповнюватися та удосконалюватися у відповідності до вимог часу. На нашу думку, у наведених трактуваннях не достатньою мірою враховується, зокрема, роль регіональних особливостей сталого розвитку; подолання територіальних диспропорцій за рахунок використання можливостей розвитку регіону.

Узагальнюючи вищенаведене, можна дати уточнене визначення терміну «сталий розвиток». Сталий розвиток – це керована модель функціонування системи, що забезпечує збалансовану динамічну рівновагу між компонентами еколого-соціально-економічного розвитку таким чином, щоб максимально ефективно використовувати ресурсні можливості для розвитку регіону з метою покращення якості життя та безпеки,

збереження національної ідентичності та культури населення регіону, впровадження та розвиток нових екотехнологій, забезпечення економічного зростання шляхом подолання територіальних диспропорцій та моделювання й прогнозування можливих сценаріїв соціально-економічного розвитку на певний період в умовах процесів глобалізації світового ринку.

Традиційно концепція сталого розвитку включає три складові: економічну, соціальну та екологічну. При порушенні балансу між вказаними компонентами відбудеться перекид на користь певної сторони, що становить загрози для сталого розвитку. Людина виступає головним фігурантом сталого розвитку. Виділяють три складові – добробут, охорона здоров'я, можливості вибору освіти та особистісного розвитку людини. У сукупності ці складові є каталізаторами сталого розвитку, впливають на соціальні та економічні процеси та екосвідомість.

Практично до 80-х років ХХ ст. економічний розвиток розглядався окремо від соціальних проблем. На даний час у більшості країн світу основний акцент залишається на задоволенні економічних інтересів, а вже потім беруться до уваги соціальні та екологічні цілі розвитку. На сьогодні в основі економічного розвитку лежать наукові досягнення, технологічний прорив, інноваційні досягнення, що дозволяє частково замінювати дефіцитні ресурси, зменшувати ресурсоємність промислового виробництва, вести практично безвідходне виробництво, витримувати екологічні норми. Усе це безпосередньо впливає на обсяги і структуру виробництва ВВП.

Економічний розвиток неможливий без використання здібностей трудового потенціалу, генерації ідей для новітніх технологій. Для цього має бути забезпечено доступ населення до сучасної освіти, культури, постійне покращення матеріальних та духовних умов життя людини на засадах зростання продуктивності праці, бачення своєї місії та свого місця в суспільному житті.

Все більше зростає роль міжнародного наукового співробітництва та кооперації праці в різних сферах, що сприяє економічному зростанню, утвердженню глобального ринку, появі нових видів продукції і послуг, а також формуванню нових галузей.

У суспільстві змінюються стандарти якості життя, здоров'я, маркетингового інформаційного забезпечення, отримують розвиток нові потреби суспільства та розвиваються існуючі, чому сприяє (в тому числі) відкритий доступ до інформації, розмиваються кордони між країнами, глобалізаційні процеси проходять стрімкими темпами.

Досліджуючи наслідки глобалізаційних процесів та необхідність досягнення глобальної рівноваги, член Римського клубу Е.Пестель важливим завданням урядів називає формування національних стратегій сталого розвитку, створення механізмів, за рахунок яких держава впливає на динаміку та структуру економічного розвитку, враховуючи при цьому запити соціуму та потреби збереження довкілля. Взаємоузгодження розвитку національних господарських комплексів та трендів розвитку світового ринку, на думку Е.Пестеля, це запорука формування екологізації господарських процесів та глобальної економічної рівноваги [12]. Системне узгодження та збалансування складових сталого розвитку є дуже непростим завданням. При допущенні дисбалансу між даними складовими виникають ризики, неврахування яких може нанести значну шкоду в майбутньому суспільству, природному середовищу та економічному розвитку в цілому.

Висновки. Впродовж останніх десятиліть в економічній науці сформувалась теоретична платформа концепції сталого розвитку, що є неоднорідною, багатоплановою та такою, що продовжує трансформуватись під впливом викликів часу. Економічна діяльність багатогранна, динамічно розвивається, що змушує національні господарські системи підлаштовуватись та адаптуватись до нових умов та використовувати виникаючі можливості для свого розвитку в глобалізованому світі. В той же час виникнення якісно нових економічних явищ та процесів потребує подальших досліджень та аналізу, висновків та коментарів фахівців з позицій дотримання параметрів сталого розвитку. Тому дослідження сучасних економічних процесів у контексті сталості функціонування економіки не повинні припинятись, а зміст категорії «сталий розвиток» доповнюється новими компонентами з урахуванням їхньої значущості в цілому для країни та підтримки збалансованості й збереження ринкової рівноваги системи. Перспективним та-

кож є аналіз імплементації постулатів сталості на рівні регіональної економіки.

1. Білорус О.Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетингові дослідження) / О.Г. Білорус, Ю.М. Мацейко. – К. : МАУП, 2005. – 492 с.: іл. – Бібліогр.: с. 474–491.
2. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія / З.В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2008. – 528 с.
3. Голубець М.А. Розвиток «сталий» чи «збалансований»? / М.А. Голубець // Український географічний журнал. – 2006. – № 2. – С. 66–69.
4. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, В.Я. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук. – К. : РВПС України. 1999. – 716 с.
5. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / Г. Дейлі. – К. : Інтелсфера, 2001. – 312 с.
6. Коптюг В.А. О концепции устойчивого развития / В.А. Коптюг // Политические дилеммы на рубеже веков: Международные и национальные измерения. – М. : Весь Мир, 1996. – С. 66–71. – (К XX веку: альтернатива).
7. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.) : пер. з англ. – 2-ге вид. – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
8. Сталий розвиток суспільства : навч. пос. / Садовенко А.П., Середя В.І., Масловська Л.Ц. – К. : Програма місцевого розвитку ПРООН, Академія муніципального управління, 2009. – 239 с.
9. Супрун Н.А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник соціального залучення (в контексті цілей стратегії «Єurope-2020») / Н. Супрун // Український соціум. – 2013. – №2(45). – С. 163–176.
10. Супрун Н.А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку бізнесу / Н.А. Супрун // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 3. – С. 61–74.
11. Шевчук В.Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В.Я. Шевчук. – К. : Геопринт, 2006. – 200 с.
12. Mesarovic M., Pestel E. Mankind at the Turning Point: the second report of the Club of Rome. – N.Y., 1974. – World Resources Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : //www.wri.org/.

Транслітерований список джерел

1. Bilorus O.G. Global'na perspektyva i stalij rozvytok: (Systemni marketol. dosl.) / O.G. Bilorus, Ju.M. Macejko. – K. : MAUP, 2005. – 492 s.: il. – Bibliogr.: s. 474–491. [in Ukrainian]
2. Gerasymchuk Z.V. Regional'na polityka stalogo rozvytku: teorija, metodologija, praktyka : monografija / Z.V. Gerasymchuk. – Luc'k : Nadstyr'ja, 2008. – 528 s. [in Ukrainian]
3. Golubec' M.A. Rozvytok «stalij» chy «zbalansovanyj»? / M.A. Golubec' // Ukrai'ns'kyj geografichnyj zhurnal. – 2006. – № 2. – S. 66–69. [in Ukrainian]
4. Danylyshyn B.M. Pryrodno-resursnyj potencial stalogo rozvytku Ukrai'ny / B.M. Danylyshyn, S.I. Doroguncov, V.S. Mishhenko, V.Ja. Koval', O.S. Novotorov, M.M. Palamarchuk. – K. : RVPS Ukrai'ny, 1999. – 716 s. [in Ukrainian]
5. Dejli G. Poza zrostannjam. Ekonomichna teorija stalogo rozvytku // G. Dejli. – K. : Intelsfera, 2001. – 312 s. [in Ukrainian]
6. Koptjug V.A. O koncepcii ustojchivogo razvitija / V.A. Koptjug // Politicheskie dilemmy na rubezhe vekov: Mezhdunarodnye i nacional'nye izmerenija. – M. : Ves' Mir, 1996. – S. 66–71. – (K XX veku: al'ternativa). [in Russian]
7. Programa dij «Porjadok dennij na XXI stolittja»: Uhvalena konferencijeju OON z navkolyshn'ogo seredovyshha i rozvytku v Rio-de-Zhanejro (Samit «Planeta Zemlja», 1992 r.) : per. z angl. – 2-ge vyd. – K. : Intelsfera, 2000. – 360 s. [in Ukrainian]
8. Stalij rozvytok suspil'stva : navch. pos. / Sadovenko A.P., Sereda V.I., Maslovs'ka L.C. – K. : Programa miscevogo rozvytku PROON, Akademija municypal'nogo upravlinnja, 2009. – 239 s. [in Ukrainian]
9. Suprun N.A. Korporatyvna social'na vidpovidal'nist' jak chynnyk social'nogo zaluchennja (v konteksti cilej strategii «Europe-2020») / N. Suprun // Ukrai'ns'kyj socium. – 2013. – №2(45). – S. 163–176. [in Ukrainian]
10. Suprun N.A. Korporatyvna social'na vidpovidal'nist' jak chynnyk stalogo rozvytku biznesu / N.A. Suprun // Ekonomika i prognozuvannja. – 2009. – № 3. – S. 61–74. [in Ukrainian]
11. Shevchuk V.Ja. Makroekonomichni problemy stalogo rozvytku / V.Ja. Shevchuk. – K. : Geoprynt, 2006. – 200 s. [in Ukrainian]
12. Mesarovic M., Pestel E. Mankind at the Turning Point: the second report of the Club of Rome. – N.Y., 1974. – World Resources Institute [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: //www.wri.org/. [in English]

Одержано 24.10.2014 р.